

• вираження «починальності» в українській дієслівній системі (за допомогою префіксів *за-, по-*) засвідчує граматичний синтетизм цієї категорії, в той час як описові англійські конструкції з *«to begin»* - майже суцільний аналітизм відмежування цього значення у морфолого-дериваційній категорії аспектуальності в англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. - К., Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. - 1440 с.
2. Великий українсько-англійський словник (Comprehensive Ukrainian English Dictionary) / Уклад. Попов Є.Ф., Балла М.І. – 4-е вид., випр. та доп. – К.: Чумацький Шлях, 2006. – 704 с.
3. Городенська К.Г. Дієслово // Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. – К.: Пульсари, 2004. - С. 217 - 297.
4. Жлуктенко Ю.О. Аспекти контрастивної лексикології // Мовознавство. – 1989. - № 6. – С. 2 – 8.
5. Іваницька Н.Б. Система значеннєвих варіантів семантичного макрокомпонента категорії процесуальності українських та англійських дієслів // Мовознавство. – 2007. - №3. – С. 62 – 68.
6. Іваницька Н.Б. Співвідношення дієслівних найменувань процесуальних денотатів в українській та англійській мовах // Українська мова. – 2007. - №3. – С. 44 – 53.
7. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. – К.: Либідь, 1995. – 238 с.
8. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. – К.: Академія, 2006. – 324 с.
9. Левицький В.В. Семасиологія. – Вінниця: Нова книга. – 512 с.
10. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
11. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. – К.: Наук. думка, 2003. – 283 с.
12. Словник української мови: В 11т. - К.: Наук. думка, 1970-1980. - Т.1-11.
13. Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание: Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / Под ред. Л.Г. Бабенко. – М.: АСТ Пресс, 1999. – 704 с.

The article presents the results of the comparative analysis of the Ukrainian verbs and their English equivalents explicating the processing microdenotatum with the meaning “starting”. The conclusion is focused on the correlation of the synthetic and analytic means and certain language forms of the “start phase” which is analyzed on the basis on processing denotatum.

Key Words: Ukrainian verbal system, processing denotatum (microdenotatum), starting.

В.М. Каленич

СЕМАНТИКА ОДНОВАЛЕНТНИХ ДІЄСЛІВНИХ ПРЕДИКАТИВ ПРОЦЕСУ

У статті описано семантичний діапазон одновалентних дієслівних предикатів процесу в українській мові. Виокремлено групи дієслів, які виконують функцію цих предикатів, і проаналізовано їхні значення. Такі предикати прогнозують тільки позицію суб'єкта й породжують реченнєві конструкції двокомпонентної будови.

Ключові слова: валентність, предикат процесу, одновалентний дієслівний предикат, суб'єкт.

У сучасній україністиці різні типи предикатів викликають неабиякий науковий інтерес, що виявляється в дослідженні їхніх семантичних, семантико-синтаксичних, функціональних параметрів. Концептуальні ідеї теоретичного витлумачення предикатних компонентів викладені в працях І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, Н.Л. Іваницької, М.В. Мірченка, К.Ф. Шульжука й ін.

Центральне місце в типології предикатів займають дієслівні предикати, семантику яких визначають одним із найважливіших факторів формування семантико-синтаксичної структури речення, зважаючи на широкий діапазон валентних характеристик дієслів. Дієслівні предикати реалізують значення дії, процесу, стану. Із семантичною диференціацією дієслівних предикатів пов'язаний їхній валентний потенціал, що обумовлює врахування не лише семантичних, а й семантико-синтаксичних особливостей дієслів у функції предикатів.

Метою статті є аналіз і диференціація семантичного діапазону одновалентних дієслівних

предикатів процесу.

Предикати процесу репрезентують динамічні (але неконтрольовані) ситуації, пов'язані зі змінами станів або інших ознак предметів [1, 251; 6; 7, 36; 8, 134; 9, 194]. Предикати процесуальної семантики виражають ідею розвитку, зміни, інтенсивності, мимовільності й містять сему динамічності, тобто за семантичними характеристиками вони є динамічними предикатами.

За ознакою динамічності предикати процесу межують із предикатами дії, проте відрізняються від них тим, що не передбачають активного суб'єкта. І.Р. Вихованець звертає увагу на певну кореляцію між орієнтованими на статичність предикатами стану і якості та динамічними предикатами процесу. Процес, за твердженням ученого, передбачає якийсь предмет, що змінює, змінив або змінюватиме свій стан або якість [1, 252]. Аналізуючи предикати процесу, Г.В. Кутня виокремлює такі основні ознаки предикатів процесу: 1) динамічність (засвідчена семою «розвиток»); 2) часова локалізованість; 3) фазовість; 4) пасивність суб'єкта [6, 5].

Семантичними репрезентантами предикатів процесу виступають здебільшого абсолютивні дієслова, які мають у семантичній структурі базову денотативну сему «процес» [4, 47]. Автосемантичні за своєю природою, такі дієслова об'єктивують одну з типових особливостей предикатів процесу: «наявність лівобічної валентності і «згасання» правобічної» [1, 252]. Тому за семантико-синтаксичними параметрами предикати процесу є переважно одновалентними: *Вишні цвітуть; Борщ кипить; Небо ясніло; Волосся сивіє; Доц мжичив*. При одновалентних дієслівних предикатах (далі – ОДП) процесу суб'єкт бере участь у процесі, але безпосередньо його не стимулює, тому є пасивним носієм процесуальних змін. Семантико-синтаксичну структуру речень з ОДП процесу можуть поширювати атрибутивні й адвербіальні компоненти, які не є зумовленими предикатом, а лише структурно розширюють й інформативно доповнюють зміст висловлювання: *Німі дерева тихо, урочисто брунькували* (О. Гончар); *На світанку у кількох місцях Гусятина палали пожежі* (І. Ле).

Дієслова, що функціонують як ОДП процесу, у мовознавстві інтерпретують і диференціюють по-різному. Н.Л. Іваницька об'єднує їх у групу дієслів зі значенням «перетворення», «переходу», «виникнення нової ознаки», «посилення ознаки чи якості», що структурують предикативну модель процесуального виникнення (перетворення) ознаки [3, 134]. І.Р. Вихованець виокремлює в ролі предикатів процесу дієслова, що характеризують динамічні явища в рослинному світі, дієслова, що виражають значення «ставати, робитися якоюсь ознакою», дієслова, які позначають кількісні та якісні зміни, що стосуються людини та інших істот, дієслова, що передають різноманітні видозміни вихідного стану предметів, речовин [1, 252]. Н.Б. Іваницька розглядає предикати процесу, виражені абсолютивними дієсловами лексико-семантичних груп зі значенням процесуальної властивості, перетворення, виникнення нової ознаки і буття [2]. Г.В. Кутня, аналізуючи предикати процесу в площині парадигматики, вирізняє сфери реалізації предикатів: фізична сфера – зміни фізичних об'єктів; фізіологічна сфера – зміни живої природи, а також зміни внутрішніх властивостей; духовна сфера – процеси в духовному світі; соціальні зміни – широке розуміння процесів, зміни в економічних справах і соціальному становищі людей; процеси внутрішнього світу людей [6, 6].

ОДП процесу диференціюємо на групи предикатів, що репрезентують фізіологічні, фізичні процеси, становлення кольорової ознаки, атмосферні процеси, зміни зовнішніх і внутрішніх ознак осіб, соціальні процеси, біологічне існування [5].

1. ОДП фізіологічних процесів виражають життєві функції організмів і процесуальні явища, які в них відбуваються. Серед предикатів, що стосуються життєдіяльності організмів або їх частин, вирізняємо такі, що позначають: 1) фізіологічні процеси в рослинних організмах, 2) фізіологічні процеси в організмах істот.

ОДП, які відображають фізіологічні процеси в рослинних організмах, репрезентують дієслова: *брунькувати, бубнявіти, буяти, досягати, зріти, квітнути, колоситися, плодоносити, половіти, рости, спіти, цвісти* тощо: *Бує дике жито* (П. Тичина); *На деревах бубнявіли бруньки* (І. Ле); *Виноград уже досягав* (М. Коцюбинський); *Колосяться хліба* (С. Маланюк); *Цвіли ніжно троянди* (А. Дімаров). Такі предикати називають динамічні явища у світі флори, що пов'язані з фізіологією рослин (закономірностями розвитку, функціональними особливостями життєдіяльності рослинних організмів). Найвний у семантиці ОДП, що виражають фізіологічні процеси в рослинних організмах, семантичний ідентифікатор «рослина» обмежує заповнення суб'єктної позиції іменниками-назвами рослин (*жито, пшениця, бузина, спорши, хліба* (загальна назва хлібних злаків) тощо) або їх частин (плодів: *виноград, вишні, яблука, кизил* й ін.; листя, бруньки, квіти, трава).

ОДП, пов'язані з фізіологічними процесами в організмах істот, репрезентують дієслова: *гноїтися, гоїтися, дихати, кривавити, кровоточити, пітніти, пухнути, сльозитися* тощо і

позначають життєві функції організму або окремих його частин: *Але рана не гоїлася* (Остап Вишня); *Я ледве дихав* (Панас Мирний); *Воно [обличчя] завжди в нього пітніло* (А. Дімаров).

На виділення організмом деяких речовин (гною, крові, поту, сліз) унаслідок внутрішніх фізіологічних процесів вказують ОДП, функцію яких виконують дієслова: *гноїтися, кривавити, кровоточити, пітніти, пріти, сльозити, сльозитися, сльозоточити*: *Рука кривавила вже й через хустину* (І. Вільде); *І кровоточать рани* (М. Сингаївський); *Сонце страшенно пекло. І коні, і люди попріли* (А. Чайковський); *Ліве почервоніле око сльозило* (І. Вільде). Процес заживання ран, пошкоджених частин тіла характеризують предикати, виражені дієсловами: *гоїтися (загоюватися), рубцюватися (зарубцююватися), зростатися*: *Око вже гоїться* (У. Самчук); *Так рани зарубцювуются* (Є. Маланюк); *Кістки потроху зрощуються* (З. Тулуб).

У двоскладних реченнях з ОДП, які позначають фізіологічні процеси в організмах істот, позицію суб'єкта заповнюють іменники-назви частин людського організму (*рука, долоні, нога, спина, око, вуха* тощо), а також – загальні й власні назви осіб, коли предикати позначають життєдіяльні функції організму в цілому (*дихати, потіти*). Рідше лівобічну позицію займають іменники-назви тварин і частини їхніх організмів.

2. ОДП фізичних процесів стосуються будови, стану, загальних властивостей предметів і реалій довкілля й передають їхні видозміни. З огляду на різноманітні фізичні процеси виділяємо предикати, які виражають термодинамічні явища, оптичні й акустичні ефекти, зміни просторових і часових параметрів.

Термодинамічні явища пов'язані зі змінами температури, зовнішніх параметрів, агрегатного стану предметів, речовин. Зміни температурних властивостей характеризують ОДП, виражені дієсловами: *гарячіти (гарячішати), тепліти, холодніти (холоднішати), холонути, стигнути*: *Гарячішала спека* (З. Тулуб); *Повітря холодніє* (А. Чайковський); – *Куліш у печі холоне, вечеряй* (Є. Гуцало). Видозміни агрегатних станів речовин і їхніх зовнішніх ознак, які зумовлюють теплові явища, визначають предикати, репрезентовані дієсловами: *мерзнути (замерзати), розмерзатися, сохнути, танути, твердіти (затвердіти)*: *Лиман замерзав понід берег* (А. Чайковський); *Під першим громом розмерзається земля!* (М. Стельмах); *А знімки сохнуть* (П. Загребельний); *Віск затвердів і не поламався* (В. Малик).

Дієслово *парувати* в ролі ОДП позначає – «виділяти, випускати з себе пару, тепло внаслідок нагрівання, охолодження, висихання»: *Борщ парував* (Б. Харчук); *І парувало у глечиках молоко...* (В. Шевчук); *Хліб біля моїх грудей парував* (В. Шевчук). Виділяти тепло, вологу у вигляді пари можуть інші предмети (самовар, чайник, земля, водоймища тощо), назви яких займають позицію носія термодинамічного процесу, репрезентованого предикатом *парувати*: *Самовар парував і кипів на столі* (І. Нечуй-Левицький); *Парувала оголена земля* (В. Канівець); *Вдалині під лісом парувала Ворскла...* (Б. Антоненко-Давидович).

Актуалізація різноманітних значень дієслова *кипіти* у функції ОДП впливає на заповнення позиції суб'єкта різними іменниками. Так, основне його значення – «клекотіти, вирувати, пінитися під час нагрівання, випускаючи гарячу пару (про рідину)»: *Каша вже кипіла* (А. Чайковський); *Смола кипить* (Ю. Яновський). Інші значення такого предиката пов'язані з основним: «нагрівшись до 100°C, випускати пару (про посудину з рідиною)»: *Казанок закипів* (В. Шевчук); «доходить до точки перетворення на пару»: *Вода кипить при 100° Цельсія*; «варитися»: *Риба кипіла в казанах...* (І. Нечуй-Левицький); *Вже й картопелька кипить* (М. Стельмах).

Із процесом горіння пов'язана семантика дієслів *горіти, жаріти, жевріти, тліти, палати, палахкотіти*, які в ролі ОДП відображають різні його вияви (інтенсивність, яскравість, силу вогню): *Багаття горіло* (Л. Костенко); *Трава горіла ясно* (А. Чайковський); *У печі жеврів жар* (М. Коцюбинський); *Дотліває ясна свіча* (В. Стус); *Дах палав* (З. Тулуб). Суб'єктами при предикатах з таким значенням бувають іменники – назви конкретних предметів, просторових реалій, які піддаються дії вогню: *трава, дрова, папір, солома, хата, ліс, село* тощо. У значенні «давати або випромінювати світло; світитися» ОДП *горіти* сполучається з назвами предметів, які продукують світло (*свічі, каганець, ліхтар, лампа, люстра, зорі* тощо): *Горять свічі* (Б. Антоненко-Давидович); *На небі горіли зорі* (Б. Лепкий); *Горів нічник* (А. Дімаров).

ОДП, які називають оптичні ефекти, пов'язані з випромінюванням або відбиттям світла, способом і ступенем його вияву. Процес випромінювання світла репрезентують дієслова *світити, світитися, сяяти* у функції предикатів: *Світила лампа, загнічуючи один бік скелка* (Б. Харчук); *Світяться огні* (В. Сосюра); *Сонце сяє* (Б. Грінченко); *У небі сяяли мільйони зірок* (О. Довженко). Спосіб світіння характеризують предикати, виражені дієсловами *блимати, мигати (миготіти), блискати, мерехтіти, маячити* тощо: *Блимають зорі вгорі* (А. Тесленко); *В казармі миготів*

тьмянний каганець (З. Тулуб); *Над нашим берегом ще мерехтіли* зірки (Ю. Щербак).

На зміну інтенсивності вияву світла, яскравості, освітленості вказують дієслова *бліднути*, *блякнути*, *меркнути*, *світліти*, *темніти* (*темнішати*), *ясніти* (*яснішати*) й ін., які виконують роль ОДП: *Серпневе небо блякне* (Є. Маланюк); *Меркли*, туманились зорі (Г. Тютюнник); *Пляма на груші все темнішала від смуг* (І. Ле); *Потемніла* далеч. *Ішла гроза* (М. Рильський); *Червоне небо яснішало та яснішало* (І. Нечуй-Левицький).

При предикатах, які позначають випромінювання світла, позицію суб'єкта заповнюють назви джерел світла: *сонце*, *місяць*, *зорі*, *вогонь*, *свічка*, *ліхтар*, *каганець*, *блискавка* й ін. ОДП, що характеризують відбиття світла, різні оптичні ефекти з ним пов'язані, сполучаються з назвами предметів, здатних відображати світло: *вода*, *ріка*, *скло*, *небо*, *вікно* тощо.

ОДП, що відображають акустичні ефекти, називають звукові явища за силою, гучністю вияву: *голоснішати*, *гучніти*, *гучнішати*, *тихнути*, *тихшати*, *стихати*: *Дедалі воно [ричання] голоснішало* (М. Трублаїні); *Зойки гучнішали*, ставали несамовитими, наче за дверима каземату вила сотня вовків (З. Тулуб); *Гомін став стихати* (А. Чайковський); *Стихла* музика (В. Сосюра). Лівобічну позицію при таких предикатах займають переважно іменники – назви абстрактних понять (*ричання*, *зойки*, *гомін*, *музика* тощо), рідше – предметів: *Затих орган* (Остап Вишня) й істот: *...Пташечка тихне*, *поле німіє* (Г. Шевченко).

ОДП, які відображають зміни параметральних ознак просторових реалій, становлять кількісно обмежену підгрупу. Предикати, виражені дієсловами *пустіти* (*спустіти*), *порожніти* (*спорожніти*), *просторішати*, вказують на процес зміни просторових реалій за наповненням: *Двір помалу пустів* (М. Коцюбинський); *Гніздо спустіло* (Є. Маланюк); *Дзеркальна зала спорожніла* (Р. Іваничук). Зміни просторових параметрів (ширини, довжини, висоти, глибини) називають дієслова *вужчати*, *ширишати*, *довшати*, *коротшати*, *вищати*, *нижчати*, *глибшати* у ролі ОДП: *Путівець вужчав*, *вужчав* (Б. Харчук); *Балка глибшала і ширишала* (З. Тулуб); *Гори вищали*, нагромаджувалися, заступали обрій титанічними руїнами (З. Тулуб). Характерною семантико-синтаксичною ознакою предикатів зміни просторових реалій є їхня здатність поєднуватися лише з компонентами, вираженими назвами частин простору та приміщень.

ОДП, виражені дієсловами *довшати*, *коротшати*, *маліти*, у сполученні з назвами часових проміжків виражають видозміни останніх: *День коротшає* (О. Черногуз); *Світанки довшали* (М. Трублаїні); *Маліють* дні (В. Сосюра). Діапазон іменників у позиції суб'єкта при таких предикатах лексично обмежений. Часовими відрізками, що можуть змінювати тривання в часі, і пов'язані зі світловими періодами, є частини доби – ранок (світанок), день, вечір, ніч. Інші часові проміжки (*хвилина*, *година*, *місяць*, *рік* тощо) мають чітко окреслені часові межі й не можуть зазнавати змін.

3. ОДП становлення кольорової ознаки виражають зміну кольору й забарвлення, реалізуючи значення – «ставати, робитися якимсь за кольором»: *багряніти*, *біліти*, *голубіти*, *жовтіти*, *зеленіти*, *рожевіти*, *рудіти*, *синіти*, *сіріти*, *червоніти*, *чорніти* тощо: *Біліють* губи (О. Довженко); *Сутеніло. Голубіла* земля (Б. Лепкий); *Жовтіє* клен (Л. Забашта); *Крайнебо на сході вже рожевіє* (О. Левада); *Щоки ж червоніли* (І. Сенченко); або значення – «ставати, робитися якимсь за кольором у більшому ступені вияву»: *білішати*, *голубішати*, *жовтішати*, *зеленішати*, *синішати*, *сірішати*, *червонішати* тощо: *Бліде обличчя ще побілішало...* (Б. Грінченко); *Степ наче позеленішав* за ніч (Ю. Яновський); *Сірішає* ковиль і низько стелеться білим димом (З. Тулуб).

Колір є якісною ознакою предметів, яку реалізують предикати якості. Останні виступають дериваційною базою предикатів процесу за умови зміни предметом забарвлення: *Щоки червоні* → *Щоки червоніють*; *Листя жовте* → *Листя жовтіє*; *Сніг сірий* → *Сніг сіріє*. Предикати якості «позначають постійну, внутрішню, у певному розумінні невід'ємну щодо предмета ознаку» [1, 254], тоді як ОДП характеризують динамічний вияв зміни кольору, пор.: *А Людине лице було вже не червоне – біле* (А. Дімаров) – *А Людине лице побіліло*; *Обличчя було бліде – Обличчя блідло*.

У реченнях із суб'єктами-особами предикати зі значенням становлення кольорової ознаки відображають зміни їхньої зовнішності (набуття різних відтінків) унаслідок вияву внутрішнього стану: *біліти* – «ставати, робитися блідим», *червоніти* – «ставати рум'яним, робитися червоним від припливу крові до шкіри», *зеленіти* – «ставати блідим від недуги, страху, злості і т. ін.», *синіти* – «ставати дуже блідим або червоним, набуваючи аж синього кольору, від нездужання, натуги, люті, холоду», *жовтіти* – «ставати, робитися блідим з жовтим відтінком»: *Хлопець то червоніє, то біліє...* (Б. Грінченко); *За якихось кілька хвилин він [Дмитро] пожовтіє* (М. Хвильовий); *Він аж синів увесь від кашлю і ревів, як вовк чи лев* (О. Довженко).

4. ОДП атмосферних процесів позначають вияв процесуальних властивостей

конкретних природних реалій. Стихію вітру характеризують предикати, виражені дієсловами *віяти, дути, дмухати*: *А вітрець віє...* (Остап Вишня); *Дув вітер* (О. Довженко); *Дмухав суховій* (М. Хвильовий). Опади дощу, його силу й інтенсивність репрезентують у ролі предикатів дієслова: *крапати (накрапати), мрячити, мжичити, періщити, хлинути*: *Дощик **накрапав*** (М. Рильський); *Мрячив дощ* (Г. Тютюнник); *Густий дощ **періщив** за вікном* (Є. Гуцало); *Хлинула злива* (О. Донченко). У реченнях *Сніг порошить* (А. Тесленко); *Сипле сніг* (М. Нагнибіда); *Мела завірюха* (О. Дмитренко) предикати, сполучаючись з іменниками *сніг, завірюха* в позиції суб'єкта, відображають снігові опади. Різні температурні вияви сонячного тепла передають ОДП, репрезентовані дієсловами *гріти, пекти, смажити, пражити*: *А сонце **гріє**...* (Остап Вишня); *Сонце **пекло*** (М. Коцюбинський); *Смажить сонце* (Г. Тютюнник); *Пражить сонце* (У. Самчук).

Інтенсивність атмосферних явищ (дощу, туману, морозу, вітру тощо) характеризують предикати: *густішати, дужчати, лютувати, міцніти*: *Туман **густішав*** (Б. Харчук); *Мороз **дужчав*** (Панас Мирний); *Лютувала хуга* (О. Довженко); *Міцнішає вітер* (М. Хвильовий); *Міцніє шторм* (Є. Маланюк).

Позицію суб'єкта займають іменники – назви явищ природи, їх процесуальні властивості репрезентують ОДП. Останні асоціюються з певними природними реаліями (вітром, дощем, снігом й ін.): *Вітер **дує***, але не *порошить*; *Дощ **мрячить***, але не *мете*.

5. ОДП зміни зовнішніх і внутрішніх ознак осіб. Зміни вікових особливостей, вияв зовнішніх ознак зміни стану осіб реалізують предикати *рости, мужніти, молодіти, старіти*: *Росте Марко* (Т. Шевченко); *Він **виріс***. *Він **змужнів*** (Н. Забіла); *Дід Гараско наче **помолодів*** (А. Чайковський); *Мати ж **постаріла, постаріла*** (А. Малишко). Зміни зовнішності осіб виражають ОДП *гарнішати, гладшати, повніти, худнути, марніти, горбитися*: *За останній час **Настя покращала, погладшала*** (М. Коцюбинський); *Наталка теж **почала повніти*** (І. Сенченко); *Бо Саня **худла, жовтіла** – сама тільки шкіра та кості* (Є. Гуцало); *Вона **змарніла** за цей час* (Б. Грінченко); *Федір **почорнів, схуд, згорбився*** (Г. Тютюнник).

Набуття особами певних рис характеру, зміни психоемоційного стану характеризують предикати *бадьорішати, жвавішати, веселішати, добрішати, розумнішати, смутніти* тощо: *Надійка одразу **веселішає*** (В. Підмогильний); *Діти **пожвавішали*** (Є. Гуцало); *Коли він **порозумнішає?*** (О. Черногуз). Зовнішній вигляд може змінюватися внаслідок зміни внутрішнього стану осіб (хвилювання, страху, злості, радості, задоволення тощо), що впливає на колір обличчя або тіла. Такі процесуальні видозміни називають дієслова в ролі ОДП *бліднути, рум'яніти, зашарітися* й ін.: *Полковник **зблід*** (О. Довженко); *Старий **рум'янів** у кріслі* (Б. Харчук); *Луша **зашарілася*** (В. Малик). Позицію суб'єкта в реченнях з предикатами цієї групи заповнюють іменники – власні й загальні назви осіб, особові займенникові іменники, рідше – назви частин організму.

6. ОДП соціальних процесів становлять нечисленну групу, відображають процесуальні явища в суспільстві: зміни в економічних справах і соціальному становищі людей. Соціальні процеси можуть стосуватися осіб, предметів, що й зумовлює появу відповідних назв у позиції суб'єкта. Семантика дієслів *дешевішати, дорожчати* пов'язана з вартістю, ціною товарів; позицію суб'єкта при таких предикатах займають назви конкретних предметів, товарів, які змінюють свою ціну: *Продукти **подешевішають***; *Квартири **дорожчають***.

ОДП, виражені дієсловами *багатіти (багатшати), бідніти, банкрутувати, розорятися*, вказують на зміни майнового стану щодо матеріального забезпечення, володіння матеріальними цінностями й фінансових спроможностей. Суб'єктами при таких предикатах можуть бути особи, установи, які мають стосунок до зміни обсягу матеріальних цінностей: – *Микита все **багатіє*** (Ю. Мушкетик); *Багатшала **військова скарбниця від торговельного мита й плати за переїзд через мости*** (З. Тулуб); *Княжна **обанкрутилася*** (У. Самчук); *Ремісники **розоряються*** (З. Тулуб).

Соціальні явища характеризують також ОДП *крацати, гіршати, зростати, збільшуватися, зменшуватися*, семантика яких не є специфічною для цієї групи предикатів. Лише у сполученні з назвами переважно економічних понять функціонують як предикати соціальних процесів: *Становище в економіці **погіршується***; *Податки **зростають***.

7. ОДП біологічного існування. У семантичному полі ОДП процесу вирізняємо предикати біологічного існування, які виражають факт існування або припинення існування істот. Із народженням, життям, смертю осіб пов'язана семантика предикатів, репрезентованих дієсловами: *народитися, жити, гинути (загинути), помирати, воскресати*: *Син **народився!*** (М. Нагнибіда); *Ми **хочем жити!*** (Б. Лепкий); *Народ **живе*** (Д. Павличко); *І **загинув** козак!* (О. Довженко); *Професор Костомаров **помирив*** (Р. Іванчук); *Він [хлопець] **воскрес***. У медицині це називається *вдруге прийти на світ* (Б. Харчук). Біологічне існування тварин відображають ОДП *вилуплюватися, жеребитися*,

опороситися, отелитися, здихати: Вилупились кури (О. Олесь); – Волга опоросилась! Аж сімнадцятеро (Остап Вишня); Дома все в порядку. Оце 19 лютого отелилася корова... (П. Загребельний); То що, хай моя корова здихає? (Є. Гуцало).

Предикати біологічного існування передають динамічні ознаки, пов'язані з процесами народження, життя та смерті істот [4, 48]. Позицію суб'єкта займають іменники – власні й загальні назви осіб і тварин, займенникові іменники. Специфічною ознакою таких ОДП є те, що вони не називають якісь конкретні зміни, а вказують на особливості біологічного існування суб'єктів в часі та просторі.

Отже, ОДП процесу становлять численний і семантично різномірний тип дієслівних предикатів, що спричиняє виокремлення груп і підгруп, об'єднаних спільними диференційними ознаками. Предикати цього семантичного типу відображають динамічні процесуальні явища: змінність станів, якостей, перехід з одного стану в інший, набуття суб'єктом певних якісних ознак, посилення наявних. Лексико-семантичний діапазон компонентів у позиції суб'єкта при ОДП процесу широкий: назви конкретних предметів, речовин, рослин, тварин, осіб тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368с.
2. Іваницька Н.Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютних дієслів української мови: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Вінниця, 1999. – 198с.
3. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. – К.: Вища шк., 1986. – 167с.
4. Іваницька Н.Л., Іваницька Н.Б. Типологія предикатів, виражених дієсловами абсолютної семантики// Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – С.44-51.
5. Каленич В.М. Одновалентні дієслівні предикати у двоскладних реченнях української мови// Українська мова. – 2005. – №3. – С.46-53.
6. Кутня Г.В. Структурно-семантична і функціональна характеристика предикатів процесу в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Львів, 2004. – 18с.
7. Масицька Т.С. Граматична структура дієслівної валентності. – Луцьк: Ред.-вид. відділ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. – 208с.
8. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій. – Луцьк: Ред.-вид. відділ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 340с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408с.

The semantic range of one-valency verbal predicates of process in the Ukrainian language is considered in the article. The groups of verbs, which function as these predicates, are determined and their meaning are analyzed. These components generate with subjects two-component elementary sentence constructions.

Key words: valence, predicate of process, one-valency verbal predicate, subject.

Г.О. Козачук

МІСЦЕВИЙ ВІДМІНОК З ПРИЙМЕННИКОМ ПРИ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ

У статті досліджено функціонування семантико-граматичних конструкцій місцевого відмінка з прийменником при у структурі речення.

Відмінкова система української мови характеризується широким функціонуванням іменниково-прийменникових форм. Прийменник не має лексичного значення, а тому й не здатний змінювати значення слова, яке з ним граматично пов'язане. І. Мещанінов вважав, що «у прийменниках міститься не лексична семантика, а синтаксична, отже, вони ... не належать до лексики ...» [7, 35–36]. Службове синтаксичне значення прийменників чітко простежується у зв'язку з відповідними іменниками чи іншими субстантивами. Це, зокрема, засвідчують завжди